

ERKAN IRMAK • Eski Köye Yeni Roman

ERKAN IRMAK 1983 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Bogaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde tamamladı. *Kayıp Destan'ın İzinde* adlı Nâzım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye* ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na odaklanan yüksek lisans tezi, 2009 Memet Fuat Eleştiri/İnceleme Ödülü'ne layık görüldü. Aynı adla İletişim Yayınları'nca yayımlanan kitabı ise 2011'de Cevdet Kudret Jüri Özel Ödülü'nü kazandı. Azade Seyhan'ın *Modern Türk Romanı* isimli çalışmasını Türkçeye çevirdi. Makale, deneme, çeviri ve eleştiri yazıları çeşitli dergi ve kitaplarda yer almıştır. 2011'den bu yana İstanbul Şehir Üniversitesi'nde eleştirel okuma ve yazma dersleri vermektedir.

İletişim Yayınları 2705 • Edebiyat Eleştirisi Dizisi 64

ISBN-13: 978-975-05-2551-3

© 2018 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2018, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERKAN IRMAK

Eski Köye Yeni Roman

Köy Romanının Tarihi,
Kökeni ve Sonu
(1950-1980)

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
--------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş Mecburi: Türkçe Romanda Köy	11
Köy ve romanına dair bilinen gerçekler	15
Köy romanı mı, köyde geçen roman mı?	19
Yurtta roman, dünyada roman	35

İKİNCİ BÖLÜM

Vatani Olmayan Tür: Roman	47
Üç tarz-ı roman	50
Roman ve patates	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hepimiz Makal'ın <i>Bizim Köy</i>'ünden Çıktık	75
Köylü köyünde güzel	79
Okulların kutsal kâsesi: Köy Enstitüleri	87
Burada bir köy var yakında	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Köylüleri Öldürmek	127
“İkinciye siz seçin”	137
“Adeta köy romanı yazmaya mahkûmum”	143
“Bıkmışlar köy edebiyatından”	161

BEŞİNCİ BÖLÜM

Köy Romanlarının İçinde	179
İrazca ve başka İrazcalar: Evin büyükleri	183
Üçü bir arada: Olay-zaman-mekân	204
<i>Olay nedir?</i>	204
<i>Ne içindeyim “zaman-mekân”ın ne de dışında</i>	209
Geri kalmışlığın tarihi: “Din”	218
Siyaset: Köy romanı gömlek değiştirirken	238
<i>İç mihraklar</i>	242
<i>Dış mihraklar</i>	262
Sonuç	291
KAYNAKÇA	311
DİZİN	323

Önsöz

Semih Poroy'un 5 Ekim 2017 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir karikatüründe, geleneksel kıyafetleri içindeki yaşlı bir çift tarlalarında toprağı çapalarken resmedilir. İlk çerçevede adam kadına şöyle der: "Biliyo musun Raziye, bizim hayatımız roman olur be..." İkinci çerçevede terini silmekte olan adama yaşlı kadının cevabıysa "de get şur'dan Kâzım efendi!.. Köy romanını kime satcan bu devirde?!" olur. Tezimin tamamlanmasına kısa bir süre kala karşıma çıkan bu karikatür, aslında doktora teziyle geçen yıllarımın özeti gibiydi. Zira, bir "tez yazarının" en çok yüzleştiği ya da cevaplamak zorunda kaldığı temelde iki mesele vardır: 1) Ne zaman bitiyor? 2) Ne çalışıyorsun?

Sorulardan ilki başlangıçta zararsızdır, ancak yıllar geçtikçe sürenin uzamasına makul bahaneler bulmak gerekir ki, karşı tarafın gözlerindeki "bu gidişle bitmez o tez" bakışı silinebilirsin. Hangi bahanenin daha verimli olduğunu tez yazarı deneme-yanımla yoluyla zaman içinde çözecektir. Kimi kez geçim derdi, kimi kez diğer çalışmalara yoğunlaşılması, kimi kez ailevi sorunlar, ülke gündemi, akademinin bitmeyen dertleri, bilgisayarın çökmesi, danışmanın müdahaleleri, yurtdışından beklenen kitabın bir türlü gelmemesi ya da daha yaratıcı gerekçe-

ler bu ilk bariyeri aşmak için kullanılabilir. Öte yandan, “tez yazarı” –genellikle– ikinci soruyu cevaplamaya hem daha hazırlıklı hem de daha heveslidir. Konu ne kadar ilgi çekici olursa, ilk sorunun yarattığı potansiyel baskı da o denli kolay bertaraf edilebilir çünkü. Ne var ki, benim açımdan beklenenden daha uzun süren tez yazma yıllarımda ikinci sorunun cevabı, karşı tarafta hep ilkenden daha fazla üzüntüye yol açtı. Ve sene-ler içinde, akademi içinden ya da dışından yöneltilen “ne çalışıyorsun?” sorusuna verdiğim “köy romanı,” yanıtı sonrasında sıklıkla tanık olduğum yüz ekşimesinin ardından gelen “çok ilginç, neden?” tepkisinin, aslında tezimin temeli olması gerektiğini anladım.

Çünkü, sanırım, edebiyat tarihimizin yakın geçmişinde bu kadar ses getirmiş olmasına karşın, günümüzde hakkında bu denli az konuşulan bir başka tür bulunmuyor. Her ne kadar köy romanları denilince kafamızda hemen bir fikir belirse de, bu türe dair bilgimizin son derece kısıtlı ve çoğu durumda önyargı değilse de, önkabullerden oluşması da bunun bir göstergesi. Bu yüzden, başlarken bir edebiyat tarihi araştırması olacağını düşündüğüm bu tez, zaman içinde daha çok bir tür tartışması, kültür tarihi ve alımlanma süreci çalışmasına dönüştü. Dolayısıyla, vaatlerim ve meraklarım da tez üzerinde ilerledikçe yeniden şekillendi. Öncelikle, “köy romanı” teriminin kendisini açıklamanın kaçınılmaz olduğunu fark ettim. Bunun için de hem roman türünü hem de köy/lü kavramını yorumlamaya çalıştım. Ardından böyle bir tür varsa bile, hangi koşullarda ortaya çıktığını ve dünyada bir karşılığının olup olmadığını sorgulamam gerekti. Elde ettiğim sonuçlar, beni Köy Enstitüsü’ne ve buradan mezun olan yazarların metinlerine yönlendirdi ve sonunda Fakir Baykurt’un romanları odağında bu türün Türkçe edebiyattaki ayırt edici yönlerini belirlemeye uğraştım. Bunu yaparken tür tartışmalarının yanında, bu romanların kabaca 1950-1980 arasında nasıl bu kadar çok popülerleşip, adeta edebiyat ortamının hâkimi haline geldiğini, ardından da hızla gözden düşüp unutulmak istenen kötü bir macera gibi geride bırakıldığını anlamaya uğraştım.

Yine de her tezin cevapladığı ölçüde yanıtı bırakmış ya da ortaya attığı yeni sorular olduğu gerçeğini de kabul etmem gerekiyor. Bu anlamda okuyacağınız çalışmanın, her ne kadar meseleyi birkaç yönden ele almaya uğraşsa da, alanın büyüklüğü ve metinlerin hacminin devasılığı nedeniyle tek tek bütün köy romanlarını yorumlayamadığımı, aynı şekilde bu türle yakından ilişkili başka tür ve edebiyat dönemleriyle derinlemesine ilgilenemediğimi belirtmem gerekiyor. Bu yüzden tezi tamamladığım noktada “ne çalıştın?” sorusuna sanırım verebileceğim en gerçekçi yanıt, genel çerçevesiyle şöyle olmalı: “Köy romanı nedir; neden yazılmış, neden okunmuş ve sonrasında neden unutulmuştur?”

Elbette, bu kısa soru cümlesinin altını doldurabilmek için, pek çok kişinin fikirlerinden ve desteğinden yararlandım ve biliyorum ki onlarsız kat ettiğim bu yol hem çok daha engebeli hem de şimdikinden çok daha kısa olurdu. Bunun için öncelikle danışmanım Erol Köroğlu'na ve jürimde yer alan Jale Parla, Zeynep Uysal, Halim Kara ve Fatih Altuğ'a teşekkür etmeliyim. Jürimin bir parçası olmasalar da bu çalışma henüz düşünce aşamasındayken bile beni sabırla dinleyen, akıl veren, onlarla aynı mesleği yapmaktan büyük mutluluk duyduğum, hem dostlukları hem de eleştirileriyle yolumu bulmama yardım eden Nüket Esen, Yalçın Armağan, İshak Reyna ve Selin Sabit ile, tezin kitaplaşması sırasındaki yardımlarıyla hatalarımı azaltan Özge Özgür, Yavuz Türk, Kerem Ünüvar ve İletişim Yayınları teşekkürden de fazlasını hak ediyorlar. Sadece edebiyata dair bakış açımın şekillenmesinde değil, aynı zamanda karakterimin biçimlenmesinde de üzerimdeki etkisi büyük olan, 2001 yılında lisans eğitimime başladığımdan bu yana bir parçası olmaktan onur duyduğum Boğaziçi Üniversitesi'ne ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün her birinden pek çok şey öğrendiğim hoca ve çalışanlarına da emeklerinden ötürü teşekkür borçluyum. Öğrenmek bir ömür sürse de, “resmi” öğrencilik hayatımın bu son aşamasına dek daima yanımda olduklarını bildiğim, desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen, çocukları olduğum için kendimi hep şanslı hissettiğim anne ve babama; siz-

lanmalarımı ve heyecanlarımı paylaştığım İstanbul Şehir Üniversitesi'ndeki meslektaş-arkadaşlarıma; kimi zaman tezlerimi üzerlerinde onlardan habersiz sınıdığım öğrencilerime; sekiz yıldır kendine ait olduğuna inandığı evini büyük bir alçakgönüllülükle benimle paylaşan kedim Leyla'ya ve elbette –adlarını çalışmanın kaynakça kısmında görebileceğiniz– neredeyse hiçbirini şahsen tanımasam da geceler boyunca ufkumu genişleten yazar ve kitaplara beni hiç yalnız bırakmadıkları için teşekkür ediyorum.

Giriş Mecburi: Türkçe Romanda Köy

“Köylerde ışıklar sabaha kadar yanıyor,” dedi Joseph.

“Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, ama bunlardan hiçbiri benim köyüm değil.”

– JOHN BERGER, *Domuz Toprak*

Amatör bir heyecanla arkadaşlarımla birlikte yayımladığımız *yeni yazı* dergisi için, Orhan Koçak’la 2010 yılında bir söyleşi yapmıştım. “Heyecan” ve “amatör” kelimelerini vurguluyorum, çünkü o sayının odağına aldığımız Koçak’ın yazdığı neredeyse bütün yazıları kütüphanelerden toplamış, okumuş, not almış ve ne kadar anladığım şüpheli olan bu sert ve girift yazılardan yola çıkan kapsamlı sorular hazırlamıştım. Heyecan kısmı burada devreye giriyor sanırım; zira o mülakatta belki yazarının bile unuttuğu yıllar öncesinin makalelerinde kalmış, kimse dikkat etmediği cümlelerden hız alan sorular da yöneltmiştim, seneler içinde Koçak’ın eğildiği meseleleri toparlayan, biraz da “hesap soran” bir edaya sahip bol yorumlu sorular da. Doğrusu, o günkü hazırlığının hâlâ vasatın altında olmadığını düşünüyorum, ama söyleşinin seyrine bakıldığında zaman zaman fazla uzun ve yersiz zorlamalarla söz aldığımı da kabul etmem gerek. Neyse ki Koçak, cevaplarının arasına sıkıştırdığı ve yazılarında da sık kullandığı ironik üslubuyla hak ettiğim yanıtları benden esirgememiş, hem ciddiyetle konuları tartışmış hem de “gençliğimi” tatlı tatlı bana hatırlatmıştı (nitekim, amatörlük de sanırım burada ortaya çıkmıştı). Sorularımdan birinde, Koçak’ın 1997 yılında Semih Sökmen’le yaptığı bir baş-

ka söyleşide yer alan kısa bir yorumundan yararlanmışım. Koçak orada, Batı romanındaki ruhsal olgunlaşma ve aydınlanma temalarının Türkçe edebiyatta roman değil öykü türünde üstlenildiğini ve bu tür kaymasının, üzerine düşünülme hak ettiğini söylemişti. Ben de bu iddiayı hatırlatıp türler hakkında epeyce genel ve uzun bir kuramsal soru yöneltmişim. Koçak'ın (2010) yanıtının bizi ilgilendiren kısmı şöyleydi:

Sizin sorularınız da küçük makalelere benziyor, panellerde “soru” yöneltmek amacıyla mikrofonu alan korsan tebliğciler gibi... Ama daha iyi, benim açığımı kapatıyor. O sırada (90'lar sonu) genç Lukács'ın jenerik roman teorisinin fazla etkisi altındaymışım, tam da anlamadan. *Benden o tarihteki saçmalamalarımı çözmemi, sökmemi istiyorsunuz. Olur, kişinin kendi enayilikleri hakkında konuşması kadar zehirli bir zevk yoktur.* (s. 33)

Vurgunun bana ait olduğu alıntının son kısmı beni etkilemişti, çünkü aynı anda gerçekleşmesi zor görünen iki kişisel deneyimi (aslında bunları tek tek hayata katmak da zordu) bir arada düşündürmüştü. Bunların ilki, elbette, işin “enayilik” kısmıydı. Koçak'ın külliyyatının derinlerinden onu köşeye sıkıştırabileceğim bir açık bulmuştum ve bunun heyecanını mı duyuyordum? Bu pek doğru değildi aslında, ama gerçek böyle bile olsa soruyu sorarken burada bir “enayilik” yattığını fark etmediğime, niyetim sadece bana ilginç gelen bir noktanın değilme arzusundan ibaret olduğuna göre, en azından bu “enayilik”in bir kısmını Koçak'la paylaşmam gerekirdi. Öte yandan, bende şaşkınlık ve hayranlık uyandıran, üstelik hiç gereği de yokken, Koçak'ın geçmişindeki bir fikri saçmalık olarak görebilmesi ve daha mühimi onu *enayilik* gibi başkalarından da esirgemediği bir mizahla kıyasıya eleştirebilmesiydi. Biliyordum ki, aynı durumla karşı karşıya kalan pek çok kişi, aksine inansa bile, bir biçimde o gün söylediklerinin geçerliliğine ikna etmeye uğraşacaktı okuyanları. Ama meselenin ikinci bir yönü daha vardı ve bence en az bu özeleştirici kadar önemliydi. Koçak yalnızca ortada bir “enayilik” olduğunu açıklamıyor, aynı zamanda bunu

üzeri örtülecek bir ayıp gibi değil, düşünceyi yeniden tetikleyecek itici bir güç gibi de algılıyordu. Nitekim “zehirli zevk” de burada devreye giriyor ve Koçak söyleşinin devamında tür me-selesini de içine alan pek çok konuyu ufuk açıcı bir biçimde yeniden değerlendiriyordu. Konuşmamızın başlığı için bu cümle-yi kullanmam da, *büyük oranda* Koçak’ın bana yönelttiği tatlı-sert eleştiri oklarının rövanşını almak niyetiyle değil, onun et-kileyici mizahına az da olsa dahil olma çabamla ilgiliydi.

Söyleşi çıktıktan sonra da, Koçak’ın cümlesi aklımda kalma-yı sürdürdü. Aynı derginin, *yeniyazı*’nın veda sayısında Dosto-yevski’nin *Kumarbaz*’ı hakkında bir yazım vardı. Yazıda Dosto-yevski’nin romanının yazılış hikâyesiyle hayatı arasındaki iliş-kiyi yorumlamaya çalışmıştım (Irmak, 2012). Başlıkta “zehir-li zevk”, epigraf olarak da Koçak’ın yukarıdaki alıntısının son kısmı yer alıyordu. Ancak burada da, *zehirli zevki* tattırdığım kişi Dostoyevski’ydi; bir kumarbazın kumar ve kumarbazlık hakkındaki romanını ele alıyordum. Birkaç sene sonra farkına vardığım kendi *enayiliğim* ise okumakta olduğunuz çalışmanın ortaya çıkmasına neden oldu.

Yüksek lisans tezimde ve tezimin daha sonra yayımlanan ki-taplaşmış halinde, Nâzım Hikmet’in *Kuvâyi Milliye* ve *Memle-ketimden İnsan Manzaraları* kitaplarını ideoloji, milliyetçilik ve propaganda bağlamında karşılaştırmalı bir okumaya tabi tuta-rak, yazılış ve yayımlanmış öyküleriyle birlikte yorumlamaya ça-lışmıştım (Irmak, 2011a). Söz konusu metinlerin tarihsel arka planlarını ve dahil oldukları edebiyat anlayışını açıklamak için de Türkçe edebiyatta çok sık karıştırılan toplumcu gerçekçilik ile sosyalist gerçekçilik akımlarının birbirinden farkını tartış-mıştım. Vardığım sonuç, *Kuvâyi Milliye*’nin sosyalist gerçekçi-liğe, *Memleketimden İnsan Manzaraları*’nınsa toplumcu gerçek-çiliğe yakın olduğuydu (s. 25-30). Tartışmamı burada kessey-dim, yani sosyalist ve toplumcu gerçekçiliğin iki farklı edebi-yat anlayışı olduğunu belirtip olay yerinden uzaklaşsaydım (en azından bana göre) sonradan hayıflanmamı gerektiren bir *ena-yilik* söz konusu olmayacaktı. Ancak bu tespiti yaptıktan son-ra, şunları eklemiştım:

Türkçe edebiyatın toplumcu gerçekçilik damarını Sovyet sosyalist gerçekçiliğiyle aynı çizgide düşünmek hem güç hem de altı boş bir temellendirmedir. Türkçe edebiyatta mutlaka Stalinist sosyalist gerçekçi modelle eşleşecek bir kanal arıyorsak, doğru bir frekans “köy romanı” adı verilen, ilerlemeci, köylü sınıfını Cumhuriyet’le ilişkilendiren ve inkılaplarla biçimlenmiş propaganda metinleri olabilir. (s. 27)

Elbette köy romanlarıyla ilgili bu tespitte bulunurken, kapsamlı bir birincil metin tecrübesinden çok, daha önce okuduğum ve bu çalışma boyunca da farklı bölümlerde ele alacağım temel kaynaklardan, edebiyat tarihlerinden, kısacası ikincil metinlerden edindiğim bilgiler ve kabuller etkili olmuştur. Birkaç yıl sonra bu kez doktora tezim için çeşitli konular arasında gidip gelirken, dikkatimi çeken meselelerden biri de, en güçlü olduğu 1950-1980 arasında hem çok okunmuş hem de edebiyat tartışmalarının odağında tutulmuş olmasına karşın, köyü anlatan romanlar hakkında çok az yayının yapılması, bu metinlere türsel ve kuramsal olarak yaklaşan hiçbir akademik araştırmanın bulunmamasıydı. Böylece, önce akademik bir merakla, ardından da keşfedilmemiş bir madene denk gelmiş olabileceğimin umuduyla köyü anlatan romanları okumaya başladım. Artık bir tez konusu bulduğuma ikna olduğumdaysa, yukarıdaki alıntıda yazdıklarımda oldukça saf davrandığımı anlamıştım. Zira, öncelikle köy romanları tek bir başlık altında toplanamayacak kadar çeşitlilik göstermekteydi, ikincisi farklı dönemlerde yazılmış bütün bu romanlarda köyün, köylünün ya da bir soru(n) olarak köylülüğün resmedilişi ve sunulan çözüm önerileri de birbiriyle uyuşmuyordu. Dahası, çalışma boyunca göstermeyi deneyeceğim gibi “köy romanları” ile “köyde geçen romanlar” arasında roman stratejileri açısından da temelde bir farklılık söz konusuydu. Ve son olarak, “köy romanı” adını verebileceğimiz bu metinlerin türsel olarak da son derece özgün ve roman kuramlarını yeniden düşünmeyi gerektirecek karakteristikleri mevcuttu. Dolayısıyla, bu çalışmanın bir saflıktan yola çıktığını söylemek mümkün;

umuyorum sonunda bu “zehirli zevk”ten de geriye, çözümler ve kanıtlar kadar yeni sorular ve ihtimaller yaratan kusurlar da kalır. O halde işe, köy romanlarının hangi kabullerle edebiyat tarihinde konumlandırıldığına ve çalışma boyunca hangi problemlerli noktaların üzerinde durmayı hedeflediğime bakarak başlayabiliriz.

Köy ve romanına dair bilinen gerçekler

Berna Moran (2005b), Türk romanı hakkındaki ünlü çalışmasının ikinci cildinin hemen başında, kabaca 1950-1975 yılları arasında yazılan romanlarda baskın ve temel bir izlek olduğundan bahseder. Buna göre, önceki dönemin –Tanzimat sonrasındaki ilk örneklerden başlamak üzere– romanlarında hâkim unsur olan Doğu-Batı çekişmesi, bu yıllarda yerini yeni bir meseleye, ezen-ezilen ilişkisine bırakmıştır (s. 7-19). Moran’ın bu tespiti ve onu açıklayış şekli sonraki araştırmacılara da oldukça yardımcı olmuş ve yaygın biçimde kabul görmüştür. Batılılaşma ülküsü ya da nasıl Batılılaşılması gerektiği sorusu gerçekten de ilk dönem Türkçe romanların en çok üzerinde durduğu meselelerdendir ve başarıları göreceli olsa da, yazarlarca pek çok açıdan ele alınmıştır. Moran ve başkalarının işaret ettiği ezen-ezilen ya da bir başka deyişle toplumsal meselelerin (bu kez daha çok iç dinamiklerle) gündeme gelmesi ise yoğun olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında hız kazanır. Bundaya, hiç şüphesiz, kısaca değinmekte fayda gördüğüm çeşitli ekonomik ve toplumsal etmenler rol oynamıştır.¹

Bunların başında, Behçet Kemal Çağlar ve Faruk Nafiz Çamlıbel’in birlikte yazdığı ünlü, ama genellikle yalnızca bestelenen kısımlarının bilindiği “Onuncu Yıl Marşı” şiirinde geçen “İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütleyiz” dizesiyle simgeleşen bir toplumsal yapı tahayyülünün zaman içinde, iyimser bir bakışla gerçekliğini, gerçekçi bir bakışla da inandırıcılığını kaybetmiş

1 Elbette, romanla toplumsal yapı arasındaki bağ, ne yalnızca Türkçe romanla ne de Türkiye’deki edebiyat-toplum ilişkisiyle sınırlıdır. Romanların toplumsal etkilerini anlamlandırmada bir başlangıç kaynağı olarak *The Social Impact of the Novel: A Reference Guide* faydalı olabilir. Bkz. Johnson ve Johnson, 2002.

olmasının etkisi bulunur. Zira cumhuriyetin kurucu kadroları için bu iddia rejimin temel düsturlarından biridir. Marksist tanımlamalarla çerçevelenmese de, bu fikrin erken örneklerinin ve izdüşümlerinin kendine yer bulduğu önemli mecralardan biri olan *Kadro* dergisinde de, yazarlık kariyerlerini cumhuriyetin bekasına ve sağlamaştırılmasına adanmış şair, düşünür ve romancılar tarafından ton farklılıklarıyla bu bakış sıklıkla tekrar edilmiş, bir bakıma, kendileri de başta olmak üzere bütün topluma benimsetilmeye çalışılmıştır.² Erken cumhuriyet dönemi yapıtlarında yoğun biçimde göze çarpan söz konusu bakışta, yine de hiçbir sınıfsal ayrışma bulunmadığını düşünmemek gerekir. Evet, yazarlar eserlerinde hep birlikte, el ele ilerlenecek bir ülkü, zaman zaman da ütopya izlenimi bırakan bir cumhuriyet resmetmişlerdir; ama burada hâlâ iki temel unsur bulunur: Birincisi, rejimin kurucu kadrolarının en tepede konumlandığı, idarecilerden oluşan yönetici piramidir, denebilir. Aralarında dönemin yazarlarının da bulunduğu, kendilerini ilerici, çağdaş, Batılılaşmış, devrimci, idealist gibi sıfatlarla tanımlayan bu “sınıf”, elbette Marksist sınıflandırmalarla değerlendirilemez; ancak toplumsal bir ayrışmadan ve “imtiyazsız” olmaktan bahsedilince durum değişir.³ Zira rejimin hem kurucusu hem yaşatıcısı hem de koruyucusu bu dar kitledir ve bir “kaynaşmışlıktan” ziyade, diğerleri için kararlar alan sınırlı bir zümreden söz etmek daha doğru olacaktır. Aynı durum, bu kez negatif biçimde, toplumun diğer ve büyük kısmını oluşturan köylüler için de geçerlidir. Bir farkla: erken cumhuriyet dönemi metinlerinde yer alan köylüler (ki Marx da onları bir sı-

2 1932-1935 yılları arasında aylık olarak yayımlanan *Kadro*'nun kurucuları, daha sonra da Türkiye düşünce hayatında önemli bir yer edinecek olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Mehmet Şevki Yazman, Vedat Neditör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin'dir. Derginin yayın hayatı kısa olsa da, sayfalarında yer verilen fikirler gerek derginin aktif olduğu dönemde, gerekse sonrasında büyük yankı uyandırmış ve üzerine farklı disiplinlerde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Dergi hakkında yazılanlara dair külliyat geniş bir yelpazede yer almakla birlikte, temel bir fikir edinmek için şu yayınlara bakılabilir: Tekeli ve İlkin, 2003; Türkes, 1999; Fırat, 2004; Dalak, 1993.

3 Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte yaşanan yapısal, iktisadi, sosyolojik ve tarihi değişimler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Keyder, 2017.

nif olarak kabul etmez)⁴ gerçekliklerinden çok, olumlu ya da olumsuz projeksiyonlarla betimlenir. Yazarlar kimi kez romantik bir köycü söylemle betimledikleri toplumun bozulmamış özü olarak (Karaömerlioğlu, 2011; Karakoç, 2012), kimi kez de hâlâ bir türlü istenilen ilerlemeleri kaydedemedikleri için şikâyetle takdim ederler köylüleri.

Nitekim Türkçe romanın özellikle erken dönemlerinde bahsedilen bu iki köylü algısını da içeren çok sayıda metin bulmak mümkündür. Bunlardan en ilginç ve en iyi bilinen ikisi, aynı yazarın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara* ve *Yaban* adlı romanlarıdır. 1934 tarihli *Ankara*'da, cumhuriyetin yirminci yılını kutlamak üzere başkente akın eden, "yeni" bir köylü ütopyası sayfaları doldururken; 1932'de yayımlanan *Yaban*'da onlar için girişilen kurtuluş hareketine kayıtsız kalan ve ufuktaki rejimin vaat ettiklerinin değerini bir türlü idrak edememiş, 1920'lerin başındaki köylülerle karşılaşılır. İki romanın anlatı zamanlarının baş ve sonlarını belirleyen yaklaşık 25 senelik süreç, bir anlamda yapılmak istenilenle, elde bulunan arasındaki farkı imlemesi açısından da önem kazanır (Karaosmanoğlu, 2004, 2005).

Bu bakımdan kişisel olarak benim yorumum, meselenin bir yönünün toplumun erken cumhuriyet döneminde "imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle" olmasıyla değil, köylüleri anlatan-

4 Karl Marx (1852/1976), küçük toprak sahibi köylülerin neden bir sınıf sayılmayacağını açıklarken oldukça sert bir üslup kullanır: "[K]üçük köylüler arasında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ olduğu ve onların çıkarlarının benzeşmesi onlar arasında hiçbir ortaklık, hiçbir ulusal bağ, hiçbir siyasal örgütlenme yaratmadığı ölçüde de bir sınıf meydana getirmezler. Bunun içindir ki, onlar, kendi sınıf çıkarlarını kendi adlarına, ister bir parlamentonun aracılığı ile, ister bir meclisin aracılığı ile savunacak durumda değildirler. Onlar, kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar. Onların temsilcileri, onlara, aynı zamanda, kendilerini öteki sınıflara karşı koruyan ve onlara yukarıdan yağmuru ve güneş ışığını gönderen efendileri gibi, üstün bir yetkili gibi, mutlak bir hükümet gücü gibi görünmelidir. Şu halde, küçük toprak sahibi köylülerin politik etkisi, en yüce ifadesini, toplumun yürütme gücüne bağımlılığında bulur" (s. 132). Bu bakış açısı, erken cumhuriyet döneminde köylülerin neden ısrarla buldukları yerlerde tutulmaya çalışıldıklarını anlamlandırmaya da yardımcıdır. Aynı tutum, sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılacağı gibi, Köy Enstitüleri'nin ve dolayısıyla yeni bir köy edebiyatının oluşmasında da etkili olmuştur.

ların bu sınıfsızlığa inanmaları ya da diğerlerini buna inandırmaya çalıştıklarıyla ilgili olduğu yönündedir. Öte yandan, bu da bize bütün bir resmî görme imkânı sunmaz. Zira, köyün/köylünün edebiyatın konularından biri olarak görülmesinin tarihi hem cumhuriyet öncesiyle hem de 1950'lerin, yani Kemalizm'le yan yana ilerleyen birinci kuşak romancıların ardından eser veren yazarların yapıtlarıyla ilişkilidir. O halde Moran'ın tespitine geri dönüp bunun nedenlerine de kısaca bakılabilir. 1950-1975 arasında yazılan romanların çoğunun bir tür ezen-ezilen ilişkisini yansıtmalarının *diğer* sebepleri nelerdir?

Sorunun, kanımca, hem kişisel hem toplumsal hem de kısmen *tesadüfi* yönleri bulunur ve bunların tümünün bir araya gelmesi bizi daha bütünlüklü bir yoruma ulaştırmaya yardımcı olabilir. Öncelikle, 1950'de nüfusun köylü-kentli oranı hâlâ % 75 ile köylülerden yanadır ve bu oran cumhuriyet dönemine ilişkin en eski istatistik olan 1927'de de aynıdır (tuik.gov.tr). Kısacası, yeni rejimin ilk yirmi beş yılında köylülüğün çözülmek bir yana, dünyadaki şehirli nüfus artışı da düşünülürdüğünde aynı oranda kalarak gücünü daha da artırdığını söylemek mümkündür. Bu, elbette daha önce de açıklamayı denediğim gibi Türkiye'nin iktisadi ve toplumsal programının bir tezahürüdür ve durum böyle ele alındığında hedefine ulaştığı da savunulabilir. Dolayısıyla, hiç değilse bir tema olarak köylülük ya da bir mekân olarak köyün edebiyat metinlerinde görünür olmasında yadrganacak bir durum bulunmadığı gibi, dar gelirliğin sıkıntılarını toplumsal açıdan değinmek isteyen bir romancının elinde de, o yıllarda yüzünü dönebileceği başka pek bir seçenek yoktur.

1950'lerden itibaren Moran'ın işaret ettiği köy üzerinden kurulan bir ezen-ezilen ilişkisinin romanlarda hâkim izlek olmasının hem toplumsal (demografi) hem kişisel (yazarların sahip oldukları ideoloji, hayat deneyimleri) hem de *tesadüfi* nedenleri olduğunu iddia etmişim. Nüfusun köylerde yoğunlaşması, yukarıda da belirttiğim gibi, toplumsal meselelere eğilmek isteyen romancıların kaçınılmaz olarak bakışlarını köye yöneltmelerine neden olmuştur. Ancak bu durum aynı zamanda "ki-

şisel” olarak değerlendirdiğim ikinci gerekçenin de temelidir. Zira, henüz şehirlerdeki işçi sınıfı-sermaye arasındaki ideolojik gerilimin kurulmadığı ya da yükselmediği dönemlerde, yazarlar genel anlamda “sol” olarak tanımlayabileceğimiz dünya görüşlerinin geçerliliğini sınavabilmek için aradıkları çatışmayı kentlerde değil köylerde aramak zorundaydılar. Kaldı ki, ister Köy Enstitüleri’nden mezun olsun ister olmasın, bu dönemde ele aldığımız romancıların hemen hepsinin yolları az ya da çok köyle kesişmiş, hayata bakışları da köylülerle şekillenmiştir.⁵ Ancak bir üçüncü gerekçe olarak sunduğum *tesadüfi* koşulunu açıklayabilmek için, Türkçe edebiyatta köy romanları ve geniş anlamda bir köy edebiyatı dendiğinde ne kastedildiğinin bir dökümünün yapılması, bu konuda kaleme alınmış edebiyat tarihlerindeki temel bakış sorunlarının yorumlanması gerekmektedir.

Köy romanı mı, köyde geçen roman mı?

Köyü konu edinen edebiyat eserleriyle ilgili Türkçedeki eleştiri literatürünü düşünürken, aynı anda birbirinden oldukça farklı iki tespitte bulunmak mümkündür. Bunlardan ilki, süreli yayınlarda yer alan ve cumhuriyet döneminin neredeyse tamamına yayılan değerlendirme yazılarının çokluğudur. Elbette, bu metinlerin büyük bir kısmını, başlarken Moran’dan yola çıkarak değindiğim gibi, 1950-80 arasının hâkim edebiyat görüşü kabul edebileceğimiz toplumcu gerçekçilik anlayışının bir sonucu olarak düşünebiliriz. Bu dönemde gerçekleşen hızlı sosyal değişimlerin ve siyasi konumlanışların bir anlamda çalışma alanı gibi görülen köy ve köylüler hakkında yazılan çok sayıda ki edebiyat metni, kaçınılmaz biçimde edebiyat dergilerinde de –olumlu ya da olumsuz– kendine geniş bir yer bulur. Özellikle *Yeni Ortam*, *Hareket*, *Yansıma*, *Yelken*, *Forum*, *Yeni Ufuklar*,

5 Bu konu sonraki bölümlerde geniş biçimde inceleneceğinden burada daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir. Ancak neden söz edildiğinin anlaşılması için, kastedilen romancıların büyük oranda Fakir Baykurt, Mahmut Makal ve Talip Apaydın (Köy Enstitüleri’nden mezun olanlar) ile Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal’in oluşturduğu iki grupta değerlendirildiği söylenebilir.

Yenigün, Güney, Yeni Adımlar, Yürüyüş, Halkın Dostları, Yeni A gibi adlarıyla da dönemin ruhunu yansıtan dergilerin yanında *Varlık, Milliyet Sanat, Milliyet, Cumhuriyet, Vatan, Yön, Ant, Türk Dili* gibi daha köklü ve bu sürecin öncesinde-sonrasında da sayılar çıkaran süreli yayınlarda (gazete ve dergi), dönemin yazar ve eleştirmenlerinin köyü konu edinen metinlerle ilgili yüzlerce söyleşi, tanıtım, değerlendirme, eleştiri, soruşturma yazısını bulmak mümkündür. Bununla birlikte bahsedilen yazıların, dergilerin eksiksiz kopyalarını içeren koleksiyonların azlığı, yayınların çeşitliliği ve sık sık kesintiye uğraması gibi nedenlerle oldukça dağınık ve bir araya getirilmesi pek de kolay olmayan bir görüntü sunduğunu da belirtmek gerekir. Buna karşın, genel bir izlenim sağlaması açısından Mehmet Bayrak'ın (2000) hazırladığı *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı* adlı çalışmada yer alan kaynakça son derece iyi bir başlangıç noktasıdır. Kuşkusuz bu dergilerin –ve adı anılmayan daha fazlasının– tamamı aynı dönemde yayın yapmadıkları gibi, içlerinde köy edebiyatına bakış açısından da keskin farklılıklar vardır.

Öte yandan, bu bolluğun akademide ya da dönemin edebiyatını değerlendiren kitap hacmindeki daha kapsamlı incelemelerde karşılığını bulmak kolay değildir. Dergiler bağlamında söz ettiğim bolluk, sıra eleştirel yöntemlerle veya genel olarak akademik hassasiyetlerle incelenen çalışmalara geldiğinde yerini büyük oranda bir sessizliğe bırakır. Bunda şüphesiz, üniversitelerin, güncel politik sorunlara da değmek durumunda kalacakları alanlardan özenle uzak durmak istemesi gibi, “köy edebiyatı”nın yeterince incelemeye değer bulunmaması şeklindeki elitist sayabileceğimiz tavırların da etkisi vardır. Nihayetinde, akademik çalışmalar söz konusu olduğunda (2000 sonrasında, özellikle makale düzeyinde daha fazla yayın yapıldığını belirtmekle birlikte) elimizdeki incelemelerin sayısı, ele alınan dönemin ve bu dönemde ortaya çıkan edebiyat metninin hacmi düşünüldüğünde tatmin edici olmaktan uzaktır. Dahası, mevcut az sayıdaki akademik çalışmada da ya birbirini tekrar eden ya da yönetsel eksiklikler dolayısıyla ikna kabiliyetini kaybeden argümanlarla karşılaşılır. Edebiyat tarihle-

rinde de, az sonra açıklamaya çalışacağım gibi benzer bir görmezden gelme veya bütün metinleri aynı potada eritme kolaylığının izleri görülür. Bu konudaki en büyük sorunlardan biri de, dolayısıyla, “köy romanı” denilince neyin kastedildiğinin bir türlü yeterince tanımlanamamasıdır.

Erken tarihli sayabileceğimiz bir araştırma olan Gündüz Akıncı'nın *Türk Romanında Köye Doğru* (1961) adlı kısa incelemesi, bu alandaki temel metinlerden sayılabilir. Esasen yalnızca *Karabibik*, *Küçük Paşa* ve *Yaban*'dan oluşan üç romanı (*Karabibik*'in hangi türe mensup olduğu süregelen bir başka eğlenceli edebiyat tarihi konusudur) tartışmasına dahil eden Akıncı, önce betimleyici bir Türk romanı açılışı yapar. İlk romanlardan o güne kadarki belli başlı temel, kanonik metinleri/akımları bir-iki cümlelik özetlerle anarak, çalışmasına bir zemin oluşturmayı dener. Ardından incelemeye girişeceği üç romanı seçiş sebebini de “Türk köyünün gerçeklerini bize anlatsın” diye yazılmaları olarak gösterir (s. 7). Konu köy romanlarının ne olduğuna geldiğindeyse, aslında verimli olabilecek bir soru yöneltir: “Romanları köylü, kasabalı, şehirli diye bölüklere ayırmak doğru mudur? Konunun köyde geçmesi, bir romanı oralı yapar mı?” (s. 15). Ancak bu cevaplanması elzem sorudan herhangi bir yöntem ya da tür tartışmasına varılmadan hızla uzaklaşılır. Akıncı, alıntının hemen devamında “Bu soruları tartışa dururken, ben gene de, kesin sınırlara vardırılmadan, büyük yığınların acısına, özlemine, sevincine ışık tutan romanlar olduğunu düşünüyorum” (s. 15) diyerek, köy romanlarını, nüfusun büyük kısmını oluşturan köylülerden herhangi bir biçimde söz eden metinler olarak tanımsız bir alana yönlendirir. Bu tanımsızlık kaçınılmaz olarak *Memleket Hikâyeleri*'nden *Çalılışu*'na, *Yeşil Gece*'den *Çıkrıklar Durunca* ve *Kuyucaklı Yusuf*'a kadar uzanan geniş bir kümenin köy romanlarına dahil edilmesi sonucunu doğurur. Problemin farkına varan Akıncı, söz konusu romanların neden çalışmaya dahil edilmediğini ise, “bunlar, üzerinde durduğum romanlarla bir açığa girmezler,” (s. 15) şeklinde yanıtlar. Ancak seçilen romanların hangi “açığa” mensup oldukları konusu çalışma boyunca netleşmez. Oysa ay-

nı kısmın altında yer alan bir dipnotta, o güne dek bu külliya- ta katkıda bulunmuş olan Mahmut Makal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Orhan Kemal gibi yazar ve eserlerinin adları da zikredilir (s. 16). Akıncı, söz konusu bu yeni köy romanlarıyla inceledikleri arasında nasıl bir bağ olduğunu göstermenin “kolay olmayacağını” kabul eder. Ne var ki, daha ilk elden köy romanlarının ne olduğu sorusunun yanıtlanmaması bu erken fırsatın kaçırılmasına neden olur.

Akıncı’dan sonra, özellikle Makal’ın *Bizim Köy*’ünün yayımlanmasıyla hız kazanan “köy edebiyatı/romanı” meselesi yıllar boyunca aynı tarifi yapılmamış bakışla ve bu tanımsızlık üzerinde gelişen bir ön kabulle tartışılmaya devam eder. “Köy romanı nedir?” sorusu, temelde köyde geçen ya da köylülerin anlatıldığı roman olarak cevaplanmaya çalışılır.

Köy romanı literatüründe belki de en önemli ve kurucu metin olarak kabul etmemiz gereken Ramazan Kaplan’ın *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* adlı çalışmasıysa 1988 yılında yayımlanır. Kaplan’ın 1987’deki doktora tezinin kitaplaşmış hali olan bu inceleme, bugün dahi konu hakkında yapılmış en kapsamlı ve en geniş dönemi tarayan metin olma özelliğini sürdürür. Dolayısıyla Kaplan’a konu hakkında yazan hemen herkesin atıfta bulunduğunu ve yaptığı dönemselleştirme ve tanımlamaların norm haline geldiğini, bu yüzden de alanın sınırlarının ve mitolojisinin kökeninde bu araştırmanın bulunduğunu iddia etmek mümkündür. Nitekim, Kaplan da (1988) çalışmasının öncülüğünün farkındadır ve “Önsöz”üne şöyle yazar: “Bu araştırma, Türkiye’de uzunca bir süre romanda etkili olmuş, tartışmalara yol açmış bir edebiyat hareketinin, romandaki uygulamalarını, tek taraflı ve çoğu makale sınırlarını aşmayan görüşlerden kurtarıp ilmî esaslar çerçevesinde ele almak ihtiyacından doğmuştur. Bugüne kadar da Türkiye’de köy konusunun romanda ele alınışını inceleyen ilmî bir araştırma yapılmamıştır” (s. vi).⁶

6 Kaplan’dan önce Türkçe edebiyatta köyü konu alan, ancak hem İngilizce yazılmış olduğu hem de meseleye pek fazla bakış farklılığı katamadığı için adı nadiren anılan erken tarihli bir başka çalışma Carole Leslie Rathbun tarafın-